

УДК 547.53:311.37

ВЗАЄМОДІЯ СОЛЕЙ АРИЛДІАЗОНІЮ З МАЛЕЇНОВОЮ І ФУМАРОВОЮ КИСЛОТАМИ В УМОВАХ РЕАКЦІЙ МЕЄРВЕЙНА І АНІОНАРИЛЮВАННЯ

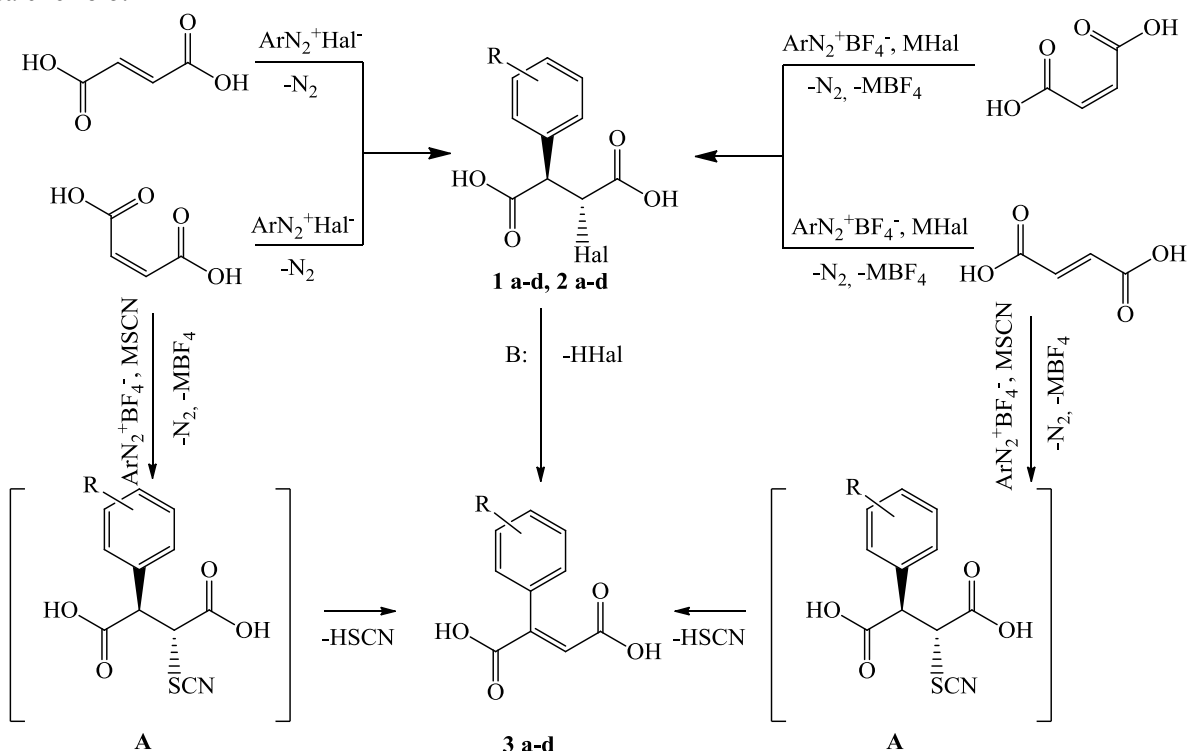
Значний інтерес як в синтетичному, так і теоретичному плані представляє введення в реакцію аніонарилювання ненасичених дикарбонових кислот та їх похідних, які на сьогоднішній день епізодично вивчені лише в реакції Меєрвейна [1, 2].

Зокрема, в роботах Х.С. Рондестведта [3-5] та К. Матхура [6, 7] досліджено взаємодію хлоридів арилдіазонію з малеїновою кислотою, а також її естерами, динітрилом та імідом. Встановлено, що при рН середовища 3-4 утворюються продукти арилювання малеїнової кислоти з одночасним декарбоксилюванням однієї COOH-групи – арилзаміщені коричні кислоти, а при рН ~1-2 – продукти хлороарилування – 3-арил-2-хлоробутандіові кислоти. У випадку естерів малеїнової кислоти та малеїдинітрилу виділені лише продукти арилювання з виходами не більше 50% [55, 56], а малеїнімід в умовах реакції Меєрвейна утворює 3-арил-1*H*-пірол-2,5-діони (25-55%), тобто арилювання відбувається без розкриття циклу [7].

Оскільки реакція аніонарилювання дозволяє модифікувати кратний зв'язок ненасиченого субстрату за рахунок регіоселективного введення арильного фрагменту та аніона, тому, з метою вивчення впливу карбоксильних груп на активацію подвійного зв'язку в молекулах ненасичених сполук, нами в реакціях Меєрвейна і аніонарилювання досліджені малеїнова і фумарова кислоти.

Встановлено, що галогеніди арилдіазонію взаємодіють з малеїновою і фумаровою кислотами у водно-ацетоновому (1:2) середовищі з виділенням азоту діазогрупи і утворенням продуктів хлор(бром)арилування – 3-арил-2-хлор(бромо)бутандіових кислот **1 a-d**, **2 a-d**. Тетрафлуороборати арилдіазонію в умовах реакції тіоціанатоарилування утворюють продукти арилювання – 2-арил-2-бутендіові кислоти **3 a-d** за схемою:

за схемою:

1-3: Hal = Cl (**1**), (Br (**2**); R=H (**a**), 4-Me (**b**), 4-MeO (**c**), 4-Br (**d**))

Хлорарилування малеїнової і фумарової кислот проходить при температурі 15-20⁰С, а бромарилування – при -5÷10⁰С відповідно у присутності каталізаторів – купрум (II) хлориду або купрум (II) бромиду. Виходи продуктів хлор(бром)арилування – 3-арил-2-хлор(бромо)бутандіових кислот **1 a-d**, **2 a-d** є вищими у випадку фумарової кислоти і складають 58-74%.

Сполуки **1 a-d**, **2 a-d** з нижчими на 5-15% виходами також одержані за умов використання як арилюючих реагентів тетрафлуороборатів арилдіазонію у присутності натрій (калій) галогенідів.

Конкуруючим процесом до хлор- і бромарилування малеїнової і фумарової кислот є утворення продуктів реакції Зандмейера – хлор- та бромаренів в кількості до 25%.

Встановлено, що оптимальне співвідношення ароматична сіль діазонію : ненасичена кислота : каталізатор : натрій хлорид(калій бромід) складає 1.0 : 1.0 : 0.1 : 1.2.

В знайдених нами умовах, всупереч даним роботи [5], не спостерігається процесів елімінування галогеноводнів та декарбоксилювання однієї СООН-групи, що узгоджується з даними елементного аналізу, ІЧ та мас-спектрів сполук **1 a-d**, **2 a-d**.

Утворення продуктів арилування в умовах реакції тіоціанатоарилування можна пояснити наступним чином. На наш погляд, інтермедіатом реакції є нестійкий продукт тіоціанатоарилування (А), стабілізація якого проходить в результаті елімінування гідрогентіоціанату.

Ця реакція відбувається при $-28 \div -18^\circ\text{C}$, у присутності каталізатора – купрум (II) тетрафлуороборату. Виходи продуктів арилування в досліджених умовах становлять 50-67% в розрахунку на ненасичену сполуку. Побічним процесом є утворення продуктів реакції Зандмейера – суміші ізо- та тіоціанатоаренів в кількості 10 – 20%.

3-Арил-2-хлоро(бромо)бутандіові кислоти **1 a-d**, **2 a-d** і 2-арил-2-бутендіові кислоти **3 a-d** – безбарвні кристалічні речовини, з температурами плавлення $113-248^\circ\text{C}$, нерозчинні у воді, добре розчинні у метанолі, етанолі і ацетоні.

Виходи, константи і дані елементного аналізу синтезованих сполук **1 a-d**, **2 a-d**, **3 a-d** подані в табл. 1.

Структура синтезованих сполук **1 a-d** – **3 a-d** узгоджується з даними ІЧ та ЯМР ^1H спектрів (табл. 2). Зокрема, в ІЧ спектрах кислот **1-3** містяться характеристичні смуги поглинання карбонільної ($1736-1696\text{ cm}^{-1}$) групи. Широки смуги з максимумами в ділянці $3448-3416\text{ cm}^{-1}$ вказують на наявність в структурі сполук **1-3** гідроксогруп, зв'язаних між собою водневими зв'язками, а прояв двох максимумів в ділянці характеристичних частот карбонільної групи – на несиметричність молекули за рахунок приєднання арильного фрагменту та атома галогену. ІЧ спектри 2-арил-2-бутендіових кислот **3a-d** містять смуги поглинання карбонільних ($1732-1724$ і $1720-1696\text{ cm}^{-1}$) груп та кратного карбон-карбонового зв'язку ($\nu_{\text{C=C}}$ при $1628-1620\text{ cm}^{-1}$, $\delta_{\text{C=C}}$ при $868-860\text{ cm}^{-1}$).

В спектрах ЯМР ^1H сигнали протонів ароматичних ядер проявились мультиплетами або дублетами в ділянці 7.57-6.90 м.ч. Протони ОН-груп карбоксильних фрагментів резонують в ділянці слабого поля ($13.32-12.95$ м.ч). Протони метинових груп, зв'язаних з атомом галогену, утворюють дублет при 4.81-4.69 м.ч. з константами спіні-спінової взаємодії 11.6-10.8 Гц. Протони СН-груп, зв'язаних з ароматичними ядрами утворюють дублет при 4.08-3.95 м.ч. з константами спіні-спінової взаємодії 10.8-12.0 Гц.

ЯМР ^1H спектри синтезованих речовин **3 a-d** характеризуються сигналами протонів ароматичних ядер (7.49-6.87 м.ч.), протонів ОН-груп карбоксильних фрагментів (7.52-7.11 м.ч) та протона метинової групи (6.14-6.10 м.ч).

Продукти галогенарилування малеїнової та фумарової кислот – 3-арил-2-хлоро(бромо)бутандіові кислоти, теоретично повинні утворюватись у вигляді суміші *еритро*- і *трео*-діастереомерів, проте дані ЯМР ^1H спектрів не дозволяють їх ідентифікувати.

Таблиця 1

Виходи, константи і дані елементного аналізу 3-арил-2-хлоро(бромо)бутандіових кислот 1 a-d, 2 a-d та 2-арил-2-бутендіових кислот 3 a-d

№	Вихід, % ^a		<i>T.пл.</i> , °C ^b	Знайдено, %			Формула	Обчислено, %		
	А	Б		С	Н	Hal		С	Н	Hal
1 a	61 (53)	54 (50)	231-232	52.62	4.08	15.59	C ₁₀ H ₉ O ₄ Cl	52.53	3.97	15.51
1 b	66 (57)	59 (54)	244-245	54.54	4.69	14.72	C ₁₁ H ₁₁ O ₄ Cl	54.45	4.57	14.61
1 c	58 (55)	50 (47)	218-219	51.18	4.37	13.80	C ₁₁ H ₁₁ O ₅ Cl	51.08	4.29	13.71
1 d	68 (59)	60 (53)	219-220	39.18	2.74	37.71 ^c	C ₁₀ H ₈ BrO ₄ Cl	39.06	2.62	37.51 ^c
2 a	69 (55)	58 (49)	216-217	44.09	3.44	29.37	C ₁₀ H ₉ O ₄ Br	43.98	3.32	29.26
2 b	74 (56)	62 (54)	232-233	46.13	3.95	27.93	C ₁₁ H ₁₁ O ₄ Br	46.02	3.86	27.83
2 c	62 (50)	54 (49)	233-234	43.71	3.78	26.45	C ₁₁ H ₁₁ O ₅ Br	43.59	3.66	26.36
2 d	70 (63)	64 (57)	246-248	34.02	2.33	45.57	C ₁₀ H ₈ O ₄ Br ₂	34.12	2.29	45.40
3 a		58 (54)	144	62.39	4.27		C ₁₀ H ₈ O ₄	62.50	4.20	
3 b		62 (50)	113	63.95	4.76		C ₁₁ H ₁₀ O ₄	64.07	4.89	
3 c		55 (52)	163	59.57	4.41		C ₁₁ H ₁₀ O ₅	59.46	4.54	
3 d		67 (58)	167	44.19	2.52		C ₁₀ H ₇ BrO ₄	44.31	2.60	

Примітка: ^a – А – в умовах реакції Меєрвейна, Б – в умовах реакції аніонарилування; в дужках вказаний вихід для малеїнової кислоти;

^b – Речовини перекристалізовані з дихлорометану;

^c – Для сполуки 1 d вказано загальний вміст Cl і Br.

Дані ІЧ та ЯМР ^1H спектрів 3-арил-2-хлоро(бромо)бутандіових кислот **1 a-d**, **2 a-d**, **3 a-d**

№	ІЧ спектр ν (C=O), cm^{-1}	Спектр ЯМР ^1H , δ , м.ч.
1 a	1728, 1712	13.32 ш.с, 13.13 ш.с (2H, COOH); 7.42-7.28 м (5H, C_6H_5); 4.81 д (J_{HH} 10,8 Гц) (1H, CH(Cl)); 4.02 д (J_{HH} 10,8 Гц) (1H, CH-Ph).
1 b	1724, 1704	13.27 ш.с, 13.06 ш.с (2H, COOH); 7.24 д, 7.15 д (4H, C_6H_4); 4.76 д (J_{HH} 10,8 Гц) (1H, CH(Cl)); 3.96 д (J_{HH} 10,8 Гц) (1H, CH- C_6H_4 -); 2.27 с (3H, CH_3).
1 c	1732, 1716	13.25 ш.с, 13.01 ш.с (2H, COOH); 7.28 д, 6.90 д (4H, C_6H_4); 4.74 д (J_{HH} 10,8 Гц) (1H, CH(Cl)); 3.95 д (J_{HH} 11,2 Гц) (1H, CH- C_6H_4 -); 3.73 с (3H, CH_3O).
1 d	1728, 1708	13.28 ш.с (2H, COOH); 7.57 д, 7.35 д (4H, C_6H_4); 4.77 д (J_{HH} 11,6 Гц) (1H, CH(Cl)); 4.02 д (J_{HH} 12,0 Гц) (1H, CH- C_6H_4 -).
2 a	1728, 1712	13.16 ш.с, 13.13 ш.с (2H, COOH); 7.37-7.33 м (5H, C_6H_5); 4.78 д (J_{HH} 11,6 Гц) (1H, CH(Br)); 4.08 д (J_{HH} 11,2 Гц) (1H, CH-Ph).
2 b	1724, 1704	13.15 ш.с, 13.05 ш.с (2H, COOH); 7.24 д, 7.15 д (4H, C_6H_4); 4.72 д (J_{HH} 11,6 Гц) (1H, CH(Br)); 4.02 д (J_{HH} 11,6 Гц) (1H, CH- C_6H_4 -); 2.26 с (3H, CH_3).
2 c	1732, 1712	13.22 ш.с, 12.95 ш.с (2H, COOH); 7.28 д, 6.90 д (4H, C_6H_4); 4.69 д (J_{HH} 11,6 Гц) (1H, CH(Br)); 4.00 д (J_{HH} 11,6 Гц) (1H, CH- C_6H_4 -); 3.73 с (3H, CH_3O).
2 d	1732, 1708	13.30 ш.с (2H, COOH); 7.60 д, 7.41 д (4H, C_6H_4); 4.80 д (J_{HH} 11,2 Гц) (1H, CH(Br)); 4.06 д (J_{HH} 12,2 Гц) (1H, CH- C_6H_4 -).
3 a	1728, 1712	7.11 ш.с (2H, COOH); 7.35-7.26 м (5H, C_6H_5); 6.12 с (1H, =CH)
3 b	1724, 1704	7.52 ш.с (2H, COOH); 7.12 с (4H, C_6H_4); 6.14 с (1H, =CH); 2.26 с (3H, $n\text{-CH}_3$)
3 c	1736, 1720	7.13 ш.с (2H, COOH); 7.29 д, 6.87 д (4H, C_6H_4); 6.10 с (1H, =CH); 3.75 с (3H, $n\text{-CH}_3\text{O}$)
3 d	1728, 1696	7.11 ш.с (2H, COOH); 7.49 д, 7.26 д (4H, C_6H_4); 6.14 с (1H, =CH)

Одержані нами експериментальні дані дозволяють запропонувати новий зручний метод синтезу 3-арил-2-галогенобутандіових кислот на основі малеїнової або фумарової кислоти з використанням як арилуючих реагентів галогенідів і тетрафлуороборатів арилдіазонію. На користь перспективності даного методу вказує ряд факторів, а саме: доступність вихідних реагентів для синтезу (солей арилдіазонію та малеїнової(фумарової) кислот), м'який температурний режим і недовготривалість реакції, зменшення кількості стадій процесу та спрощення умов виділення цільового продукту з реакційної суміші.

Таким чином, особливістю реакційної здатності малеїнової і фумарової кислот в умовах реакцій Меєрвейна і галогеноарилування є те, що з усіх можливих напрямків, домінуючим є процес утворення аніонарильованих похідних, які мають ідентичну структуру. Тобто, незважаючи на різну просторову конфігурацію вихідних ненасичених кислот, в процесі реакції утворюються однакові продукти, що свідчить про *транс*-приєднання арильного радикалу і атома галогену до подвійного карбон-карбонового зв'язку. У випадку малеїнової кислоти трансформація структури субстрату відбувається на стадії арилалкільного радикалу, що є проміжним інтермедіатом реакцій Меєрвейна і аніонарилювання [9, 10].

Експериментальна частина

ІЧ спектри сполук **1 a-d**, **2 a-d**, **3 a-d** записані у вигляді таблеток з KBr на спектрометрі SPECORD M80 в діапазоні 4000-400 cm^{-1} . Спектри ЯМР ^1H отримані в DMSO-d_6 та $\text{DMSO-d}_6+\text{CCl}_4$ на приладі Varian Mercury (400 МГц), зовнішній стандарт – ТМС. Мас-спектри зареєстровані на хромато-мас-спектрометрі Agilent 6850/5973 N. Індивідуальність синтезованих сполук встановлювали методом тонкошарової хроматографії (ТШХ) на пластинах Silufol UV-254 (елюент бензол : дихлорометан : ацетон (4:3:1)).

3-Феніл-2-хлоробутандіова кислота **1 a**

До 7.8 г (0.067 моль) фумарової кислоти, 1.3 г (0.0075 моль) дигідрату купрум (II) хлориду у 100 мл водно-ацетонового (1:2) розчину додавали впродовж 45 хв. розчин, що містив 0.08 моль хлориду фенілдіазонію. Азот виділявся при $17 \div 20^\circ\text{C}$ впродовж 3 год. Після припинення виділення азоту реакційну суміш обробляли 70 мл дихлорометану, витяжки промивали водою. Після упарювання дихлорометану залишок витримували при -25°C впродовж доби в результаті чого проходила його кристалізація. Одержану тверду фазу перекристалізовували з дихлорометану і одержали 9.2 г (61%) сполуки **1 a** у вигляді безбарвних кристалів з $T_{\text{пл.}} = 231\text{-}232^\circ\text{C}$. ІЧ спектр (ν , cm^{-1}): 1728, 1712 (C=O). Спектр ЯМР ^1H (δ , м.ч.): 13.32 ш.с, 13.13 ш.с (2H, COOH); 7.42-7.28 м (5H, C_6H_5); 4.81 д (J_{HH} 10,8 Гц) (1H, CH(Cl)); 4.02 д (J_{HH} 10,8 Гц) (1H, CH-Ph). Знайдено, %: C 52.62, H 4.08, Cl 15.59. $\text{C}_{10}\text{H}_9\text{O}_4\text{Cl}$. Обчислено, %: C 52.53, H 3.97, Cl 15.51.

Аналогічно проводили синтези з використанням тетрафлуороборатів арилдіазонію та натрій хлориду (калій броміду). Синтез сполук **1 b-d** і **2 a-d** проводили за аналогічними сполуці **1 a** методиками.

3-(4-Метилфеніл)-2-хлоробутандіова кислота **1 b**

Вихід – 66%, безбарвні кристали з $T_{\text{пл.}} = 244\text{-}245^\circ\text{C}$ (з дихлорометану). ІЧ спектр (ν , cm^{-1}): 1724, 1704 (C=O). Спектр ЯМР ^1H (δ , м.ч.): 13.27 ш.с, 13.06 ш.с (2H, COOH); 7.24 д, 7.15 д (4H, C_6H_4); 4.76 д (J_{HH} 10,8 Гц) (1H, CH(Cl)); 3.96 д (J_{HH} 10,8 Гц) (1H, CH- C_6H_4 -); 2.27 с (3H, CH_3). Знайдено, %: C 54.54, H 4.69, Cl 14.72. $\text{C}_{11}\text{H}_{11}\text{O}_4\text{Cl}$. Обчислено, %: C 54.45, H 4.57, Cl 14.61.

3-(4-Метоксифеніл)-2-хлоробутандіова кислота 1 с

Вихід – 58%, безбарвні кристали з $T_{пл.} = 218-219^{\circ}\text{C}$ (з дихлорометану). ІЧ спектр (ν , см^{-1}): 1734, 1718 ($\text{C}=\text{O}$). Спектр ЯМР ^1H (δ , м.ч.): 13.25 ш.с, 13.01 ш.с (2H, COOH); 7.28 д, 6.90 д (4H, C_6H_4); 4.74 д (J_{HH} 10,8 Гц) (1H, $\text{CH}(\text{Cl})$); 3.95 д (J_{HH} 11,2 Гц) (1H, $\text{CH}-\text{C}_6\text{H}_4$); 3.73 с (3H, CH_3O). Знайдено, %: С 51.18, Н 4.37, Cl 13.80. $\text{C}_{11}\text{H}_{11}\text{O}_5\text{Cl}$. Обчислено, %: С 51.08, Н 4.29, Cl 13.41.

3-(4-Бромфеніл)-2-хлоробутандіова кислота 1 d

Вихід – 68%, світло-жовті кристали з $T_{пл.} = 219-220^{\circ}\text{C}$ (з дихлорометану). ІЧ спектр (ν , см^{-1}): 1728, 1706 ($\text{C}=\text{O}$). Спектр ЯМР ^1H (δ , м.ч.): 13.28 ш.с (2H, COOH); 7.57 д, 7.35 д (4H, C_6H_4); 4.77 д (J_{HH} 11.6 Гц) (1H, $\text{CH}(\text{Cl})$); 4.02 д (J_{HH} 12,0 Гц) (1H, $\text{CH}-\text{C}_6\text{H}_4$). Знайдено, %: С 39.18, Н 2.74, Cl 11.62, Br 26.09. $\text{C}_{10}\text{H}_8\text{BrO}_4\text{Cl}$. Обчислено, %: С 39.06, Н 2.62, Cl 11.53, Br 25.98.

2-Бromo-3-фенілбутиандіова кислота 2 a

До 7.8 г (0.067 моль) фумарової кислоти, 1.1 г (0.0075 моль) купрум (I) броміду у 120 мл водно-ацетонового (1:2) розчину додавали впродовж 1 год. Розчин, що містив 0.08 моль фенілдіазоній броміду. Азот виділявся при $5 \div 10^{\circ}\text{C}$ впродовж 3 год. Після припинення виділення азоту реакційну суміш обробляли 70 мл дихлорометану, витяжки промивали водою. Після упарювання екстрагенту залишок витримували при -25°C впродовж доби в результаті чого проходила його кристалізація. Одержану тверду фазу перекристалізували з дихлорометану і одержали 11.5 г (69%) сполуки **2 a** у вигляді безбарвних кристалів з $T_{пл.} = 216-217^{\circ}\text{C}$. ІЧ спектр (ν , см^{-1}): 1726, 1710 ($\text{C}=\text{O}$). Спектр ЯМР ^1H (δ , м.ч.): 13.16 ш.с, 13.13 ш.с (2H, COOH); 7.37-7.33 м (5H, C_6H_5); 4.78 д (J_{HH} 11,6 Гц) (1H, $\text{CH}(\text{Br})$); 4.08 д (J_{HH} 11,2 Гц) (1H, $\text{CH}-\text{Ph}$). Знайдено, %: С 44.09, Н 3.44, Br 29.37. $\text{C}_{10}\text{H}_9\text{O}_4\text{Br}$. Обчислено, %: С 43.98, Н 3.32, Br 29.26.

2-Бromo-3-(4-метилфеніл)бутиандіова кислота 2 b

Вихід – 74%, безбарвні кристали з $T_{пл.} = 232-233^{\circ}\text{C}$ (з дихлорометану). ІЧ спектр (ν , см^{-1}): 1722, 1702 ($\text{C}=\text{O}$). Спектр ЯМР ^1H (δ , м.ч.): 13.15 ш.с, 13.05 ш.с (2H, COOH); 7.24 д, 7.15 д (4H, C_6H_4); 4.72 д (J_{HH} 11,6 Гц) (1H, $\text{CH}(\text{Br})$); 4.02 д (J_{HH} 11,6 Гц) (1H, $\text{CH}-\text{C}_6\text{H}_4$); 2.26 с (3H, CH_3). Знайдено, %: С 46.13, Н 3.95, Br 27.93. $\text{C}_{11}\text{H}_{11}\text{O}_4\text{Br}$. Обчислено, %: С 46.02, Н 3.86, Br 27.83.

2-Бromo-3-(4-метоксифеніл)бутиандіова кислота 2 с

Вихід – 62%, світло-жовті кристали з $T_{пл.} = 233-234^{\circ}\text{C}$ (з дихлорометану). ІЧ спектр (ν , см^{-1}): 1730, 1714 ($\text{C}=\text{O}$). Спектр ЯМР ^1H (δ , м.ч.): 13.22 ш.с, 12.95 ш.с (2H, COOH); 7.28 д, 6.90 д (4H, C_6H_4); 4.69 д (J_{HH} 11,6 Гц) (1H, $\text{CH}(\text{Br})$); 4.00 д (J_{HH} 11,6 Гц) (1H, $\text{CH}-\text{C}_6\text{H}_4$); 3.73 с (3H, CH_3O). Знайдено, %: С 43.71, Н 3.78, Br 26.45. $\text{C}_{11}\text{H}_{11}\text{O}_5\text{Br}$. Обчислено, %: С 43.59, Н 3.66, Br 26.36.

2-Бromo-3-(4-бромфеніл)бутиандіова кислота 2 d

Вихід – 70%, світло-жовті кристали з $T_{пл.} = 246-248^{\circ}\text{C}$ (з дихлорометану). ІЧ спектр (ν , см^{-1}): 1732, 1708 ($\text{C}=\text{O}$). Спектр ЯМР ^1H (δ , м.ч.): 13.30 ш.с (2H, COOH); 7.60 д, 7.41 д (4H, C_6H_4); 4.80 д (J_{HH} 11.2 Гц) (1H, $\text{CH}(\text{Br})$); 4.06 д (J_{HH} 12,2 Гц) (1H, $\text{CH}-\text{C}_6\text{H}_4$). Знайдено, %: С 34.02, Н 2.33, Br 45.57. $\text{C}_{10}\text{H}_8\text{O}_4\text{Br}_2$. Обчислено, %: С 34.12, Н 2.29, Br 45.40.

2-Феніл-2-бутендіова кислота 3 a

Метод А. До 5.8 г (0.05 моль) малеїнової кислоти, 1.9 г (0.0055 моль) гексагідрату купрум (II) тетрафлуороборату $\text{Cu}(\text{BF}_4)_2 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$ і 5.34 г (0,055 моль) калій роданіду в 100 мл водно-ацетонової суміші (1:2) додавали при перемішуванні 9.59 г (0.005 моль) тетрафлуороборату фенілдіазонію. Азот виділявся при температурі $-25 \div -18^{\circ}\text{C}$ впродовж 4.5 год. Після припинення виділення азоту реакційну суміш обробляли 50 мл діетилового етеру, витяжки промивали водою і сушили сульфатом магнію. Після упарювання етеру залишок витримували при -25°C протягом доби в результаті чого проходила його кристалізація. Одержану тверду фазу перекристалізували з дихлорометану і одержали 5.19 г (54%) сполуки **3 a** у вигляді безбарвних кристалів з $T_{пл.} = 144^{\circ}\text{C}$. ІЧ спектр (ν , см^{-1}): 1728, 1712 ($\text{C}=\text{O}$). Спектр ЯМР ^1H (δ , м.ч.): 7.11 ш.с (2H, COOH); 7.35-7.26 м (5H, C_6H_5); 6.12 с (1H, $=\text{CH}$). Знайдено, %: С 62.39, Н 4.27. $\text{C}_{10}\text{H}_8\text{O}_4$. Обчислено, %: С 62.50, Н 4.20.

Метод Б. До 5.8 г (0.05 моль) фумарової кислоти, 1.9 г (0.0055 моль) гексагідрату купрум (II) тетрафлуороборату $\text{Cu}(\text{BF}_4)_2 \cdot 6\text{H}_2\text{O}$ і 5.34 г (0,055 моль) калій роданіду в 100 мл водно-ацетонової суміші (1:2) додавали при перемішуванні 9.59 г (0.005 моль) тетрафлуороборату фенілдіазонію. Азот виділявся при температурі $-22 \div -20^{\circ}\text{C}$ впродовж 4.5 год. Виділення цільового продукту з реакційної суміші проводили аналогічно методу А. Одержали 5.57 г (58%) сполуки **3 a**.

Аналогічно синтезовані речовини **3 b-d**.

2-(4-Метилфеніл)-2-бутендіова кислота 3 b

Вихід – 62%, безбарвні кристали з $T_{пл.} = 113^{\circ}\text{C}$ (з дихлорометану). ІЧ спектр (ν , см^{-1}): 1724, 1704 ($\text{C}=\text{O}$). Спектр ЯМР ^1H (δ , м.ч.): 7.52 ш.с (2H, COOH); 7.12 с (4H, C_6H_4); 6.14 с (1H, $=\text{CH}$); 2.26 с (3H, $n-\text{CH}_3$). Знайдено, %: С 63.95, Н 4.76. $\text{C}_{11}\text{H}_{10}\text{O}_4$. Обчислено, %: С 64.07, Н 4.89.

2-(4-Метоксифеніл)-2-бутендіова кислота 3 с

Вихід – 55%, безбарвні кристали з $T_{\text{пл.}} = 163^{\circ}\text{C}$ (з дихлорометану). ІЧ спектр (ν , cm^{-1}): 1736, 1720 ($\text{C}=\text{O}$). Спектр ЯМР ^1H (δ , м.ч.): 7.13 ш.с (2H, COOH); 7.29 д, 6.87 д (4H, C_6H_4); 6.10 с (1H, =CH); 3.75 с (3H, *n*- CH_3O). Знайдено, %: С 59.57, Н 4.41. $\text{C}_{11}\text{H}_{10}\text{O}_5$. Обчислено, %: С 59.46, Н 4.54.

2-(4-Бромфеніл)-2-бутендіова кислота 3 d

Вихід – 67%, світло-жовті кристали з $T_{\text{пл.}} = 167^{\circ}\text{C}$ (з дихлорометану). ІЧ спектр (ν , cm^{-1}): 1728, 1696 ($\text{C}=\text{O}$). Спектр ЯМР ^1H (δ , м.ч.): 7.11 ш.с (2H, COOH); 7.49 д, 7.26 д (4H, C_6H_4); 6.14 с (1H, =CH). Знайдено, %: С 44.19, Н 2.52. $\text{C}_{10}\text{H}_7\text{BrO}_4$. Обчислено, %: С 44.31, Н 2.60.

РЕЗЮМЕ

Встановлено, що в процесі реакції галогенарилування малеїнової і фумарової кислот утворюються ідентичні за структурою продукти, внаслідок *транс*-приєднання арильного радикалу і атома галогену до подвійного карбон-карбонового зв'язку. Основним напрямком реакції тетрафлуороборатів арилдіазонію з малеїною та фумаровою кислотами у присутності роданид-аніонів є арилювання з утворенням 2-арил-2-бутендіових кислот. У випадку малеїнової кислоти трансформація структури субстрату відбувається на стадії арилалкільного радикалу, що є проміжним інтермедіатом реакцій Меєрвейна і аніонарилювання.

РЕЗЮМЕ

Установлено, что в процессе реакции галогенарилування малеиновой и фумаровой кислот образуются идентичные по структуре продукты, в результате *транс*-присоединения арильного радикала и атома галогена к кратной углерод-углеродной связи. Основным направлением реакции тетрафтороборатов арилдиазония с малеиновой и фумаровой кислотами в присутствии роданид-анионов является арирование с образованием 2-арил-2-бутендиовых кислот. В случае малеиновой кислоты трансформация структуры субстрата проходит на стадии арилалкильного радикала, который является промежуточным интермедіатом реакций Меєрвейна и анионарилювання.

SUMMARY

It was established that in condition of halogenarylation reaction of maleic and fumaric acids are formed identical in structure to the products resulting from *trans*-addition of the aryl radical and the halogen atom to a carbon-carbon multiple bond. The main direction of aryldiazonium tetrafluoroborates reaction with maleic and fumaric acids in the presence of thiocyanate anions was arylation with obtained of 2-aryl-2-butenedioic acids. In the case of maleic acid the transformation of the structure of the substrate held on the stage arylalkyl radical which is intermediate of anionarylation and Meerwein reactions.

ЛІТЕРАТУРА

- Rondestedt C. S. Arylation of unsaturated compounds by diazonium salts (the Meerwein arylation reaction) // Organic Reaction.-N.Y.-L.: John Wiley and Sons. – 1976. – Vol. 24. – P. 225–259.
- Домбровский А. В. Галоидарилування и арирование непредельних соединений // Реакции и методы исследования органических соединений. – М.: Химия. – 1962. – Т.11. – С. 285–373.
- Rondestedt C. S. Arylation of Unsaturated Systems by Free Radicals. II. Arylation of Maleimide by Diazonium Salts/ C. S. Rondestvedt Jr., O. Vogl // J. Am. Chem. Soc. – 1955. – Vol. 77, N. 8. – P. 2313–2315.
- Rondestedt C. S. Arylation of Unsaturated Systems by Free Radicals. VII. The Meerwein Reaction. V. Further Arylations of Maleimides. Ultraviolet Spectra of Arylmalimides, Arylmalic Anhydrides and Arylmalic- and Fumaronitriles / C. S. Rondestvedt Jr., M. J. Kalm, O. Vogl // J. Am. Chem. Soc. – 1956. – Vol. 78, N. 23. – P. 6115–6120.
- Vogl O. Arylation of Unsaturated Systems by Free Radicals. VI. The Meerwein Reaction. IV. The Stereochemistry of the Arylation of Maleic and Fumaric Acid Derivatives / C.S. Rondestvedt, Jr., O. Vogl // J. Am. Chem. Soc. – 1956. – V. 78, N. 15. – P. 3799–3803.
- Krishnamurti M. Coupling of aconitic and itaconic acid with certain diazonium chlorides / M. Krishnamurti, K. B. L. Mathur // J. Ind. Chem. Soc. – 1951. – V. 28. – P. 507.
- Mathur K. B. L. Coupling of Aconitic Acid and Itaconic Acid with Certain Diazonium Chlorides / K. B. L. Mathur, M. Krishnamurti, U. K. Pandit // J. Amer. Chem. Soc. – 1953. – V. 75, N 13. – P. 3240, 3241.
- Cleland G.H. The Meerwein in amino acid synthesis. I. α -Bromo-*o*-, *m*- and *p*-chlorohydrocinnamic acid and the corresponding chlorophenylalanines; α -Bromo and α -Chlorohydrocinnamamide / G. H. Cleland // J. Org. Chem. – 1961. – V. 26. – №9. – P. 3362–3364.
- Гришчук Б. Д. Каталітичні і некаталітичні реакції ароматичних солей діазонію з алкенами у присутності нуклеофілів / Б. Д. Гришчук, П. М. Горбовий, В. С. Барановський, М. І. Ганущак // Журнал органічної та фармацевтичної хімії. – 2008. – Т.6, Вип. 3(23). – С. 16–32.
- Grishchuk B. D. The Anionarylation Reaction as General Method of Functionalization of Unsaturated Compounds / B. D. Grishchuk, V. S. Baranovskyy // Chemistry of compounds with multiple carbon-carbon bonds : International Conference on Organic Chemistry : Abstracts. – Saint-Petersburg, 2008. – P. 57.

Поступило до редакції 18.07.2015 р.